

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის ჟურნალი

№2, 2018

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

UDC (უაკ) 34(051.2)

ს-216

მთავარი რედაქტორი

ირაკლი ბურდული (პროფ., თსუ)

სარედაქციო კოლეგია:

ლევან ალექსიძე (პროფ., თსუ)

გიორგი დავითაშვილი (პროფ., თსუ)

ავთანდილ დემეტრაშვილი (პროფ., თსუ)

ბესარიონ ზოიძე (პროფ., თსუ)

თევდორე ნინიძე (პროფ., თსუ)

ნუგზარ სურგულაძე (პროფ., თსუ)

პაატა ტურავა (პროფ., თსუ)

ლადო ჭანტურია (პროფ., თსუ)

ნათია ჩიტაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

ლელა ჯანაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

გიორგი ხუბუა (პროფ., თსუ)

ლაშა პრეგვაძე (თ. წერეთლის სახ. სახელმწიფოსა და
სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი)

გუნთერ ტოიბნერი (პროფ.,

ფრანკფურტის უნივერსიტეტი)

ბერნდ შუნემანი (პროფ.,

მიუნხენის უნივერსიტეტი)

იან ლიდერი (პროფ.,

ფრაიბურგის უნივერსიტეტი)

ხესე ანტონიო სეოანე (პროფ.,

ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

კარმენ გარსიმარტინი (პროფ.,

ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

არტაკ მკრტიჩიანი (პროფ.,

ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

*გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საუნივერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით*

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, 2019

ISSN 1987-7668

პოლიტიკის სისტემის სახელმწიფო*

სახელმწიფოს თეორია და პოლიტიკურ სისტემათა თეორია დღეს სამეცნიერო დისკურსის განსხვავებულ სფეროებს განეკუთვნება. პოლიტიკურ სისტემებზე საუბარი პოლიტოლოგებისა და სოციოლოგების თემაა. სამართლის დისკურსში, ევროპის მასშტაბით მაინც, უპირატესობა ენიჭება სახელმწიფოს ცნებას – ნაწილობრივ უშუალოდ სამართლის მიერ მისი გამოყენების გამო, ნაწილობრივ კი იმიტომ, რომ იგი ინარჩუნებს ყველა სახის პოლიტიკური საქმიანობის ცენტრალურ საკითხზე საუბრის ტრადიციას. უფრო მეტიც, თუ საუბარია პოლიტიკის სისტემაზე, საკითხი შეეხება საზოგადოების იმავე დონის ქვესისტემას, როგორებიცაა ეკონომიკის სისტემა, მეცნიერების სისტემა, განათლების სისტემა და ა.შ. სახელმწიფოს სემანტიკა, ერთი მხრივ, ეფუძნება სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის განსხვავებას, რაც იმას გულისხმობს, რომ სახელმწიფო არსებობს საზოგადოების გარეთ. შემდგომ, სახელმწიფო მიიჩნევა იურიდიულ პირად ან კოლექტიურ სუბიექტად, რაც განსხვავდება საზოგადოების ჩამომყალიბებელი კერძო საჭიროებებისა და კერძო ინტერესების ქსელისგან.¹ იურისტებისთვის ამგვარი განსხვავება უნდა გულისხმობდეს სამართლებრივი პასუხისმგებლობის სახელმწიფოზე გადამისამართებას; როგორ შეიძლება სახელმწიფოს მიენეროს მოქმედების შესაძლებლობა, თუ ის, საზოგადოების დროებითი ურთიერთკავშირების გარეთ, არ არსებობს ნების თავისუფლებით აღჭურვილი სუბიექტის სახით?

სოციალურ მეცნიერებათა თვალთახედვით, საუკეთესო შემთხვევაში, ეს იურიდიული ფიქციაა. სოციალურ რეალობაში სახელმწიფო, არც მეტი და არც ნაკლები, მიიჩნევა საჯარო ბიუროკრატიად, რაც მოიცავს პარლამენტებს და სასამართლოებს, სკოლებს, საჯარო მომსახურებას, მაგრამ გამოირიცხება პოლიტიკური პარტიები, ინტერესთა ჯგუფები, პოლიტიკური მიზნების განმახორციელებელი სოციალური მოძრაობები და ელექტორატიც. ეს განსხვავებული სოციალური ერთობები და ჯგუფები აძლევენ „მუხტს“ სახელმწიფოს. ისინი მიეკუთვნებიან პოლიტიკის სისტემას, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ახდენენ სახელმწიფოსკენ, როგორც პოლიტიკური ძალაუფლების ცენტრისკენ მიმართული მოთხოვნების და ზეწოლის ორგანიზებას.

პოლიტიკური და სამართლებრივი საკითხებისადმი ამ განსხვავებული მიდგომების გათვალისწინებით, მოცემული ნაშრომის სათაურის ფორმულირება – „პოლიტიკის სისტემის „სახელმწიფო“ (მდგომარეობა)“ ბუნდოვანი და რთულად გასაგებია. ის აცოცხლებს სახელმწიფოს (State) ტერმინის გამოყენების ძველ მეთოდს, რაც ჩვეული იყო ევროპაში მეთხუთმეტედან მეთვრამეტე საუკუნემდე.² სახელმწიფო, როგორც ლათინური status, უბრალოდ აღნიშნავდა პოლიტიკური ძალაუფლების აქტუალურ მდგომარეობას და არსებულ სიტუაციას,

* ნაშრომი თარგმნილია შემდეგი გამოცემიდან: Luhmann, Niklas: „The „State“ of the Political System“, in: Luhmann, Niklas: *Essays on Self-Reference*, New York: Columbia University Press, 1990: 165-174.
¹ იხ.: Böckenförde, Ernst-Wolfgang (Hg.), *Staat und Gesellschaft*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976.
² იხ.: Wehnacht, Paul-Ludwig: *Staat: Studien zur Bedeutungsgeschichte*, Berlin: Duncker & Humblot, 1968; Mager, Wolfgang: *Zur Entstehung des modernen Staatenbegriffs*, Wiesbaden: Steiner, 1970.

რაც მოიცავდა ფინანსურ და სამხედრო საშუალებებს, საგარეო და საშინაო ურთიერთობებს, კარგ სათათბიროსა და წარმატებას.³ თუმცა, ჩემი მიზანი არ არის გამოვიყურებოდე ძველმოდურად ან გამოვიყენო სახელმწიფოს ცნება სალაპარაკო, არაპოლიტიკური მნიშვნელობით. მსურს პოლიტიკაზე საუბრის ამ ორი გზის, ორი ენის, ორი დისკურსის გადახაზვა, რადგან ვერ ვხედავ მათი განცალკევების მიზეზს.

პოლიტიკის სისტემის ცნება სარგებლობს სისტემათა თეორიის საკმაოდ ზოგად და ძლიერ კონსტრუქციასთან კავშირის უპირატესობით.⁴ ის იყენებს ანალიტიკურ რესურსებს, რომლებიც სწრაფად ვითარდება პოლიტიკის სპეციფიკური სფეროსთვის განსაკუთრებული ანგარიშის განხილვის გარეშე. მისი ყველაზე ახალი პარადიგმული ცვლილება მიმართულია თვითრეფერენციული სისტემების ზოგადი თეორიისკენ, რაც მოიცავს სოციალურ სისტემებსა და, განსაკუთრებული სახით – საზოგადოებებს.⁵ ამ ზოგად ჩარჩოში პოლიტიკის სისტემის ცნების გამოყენება შეიძლება სხვა საზოგადოებრივი ურთიერთობებისგან პოლიტიკის დიფერენცირების (ხარისხის) ასახვისთვის. თვითრეფერირება სისტემათა ჩამოყალიბების საკმაოდ ზოგადი პრინციპია. დიფერენცირების განხილვა შეიძლება კონკრეტული ისტორიული პროცესის სახით. თუმცა ეს ორივე ფენომენი თანაარსებობს. დიფერენცირება გულისხმობს სოციალური ევოლუციის ფართო კონტექსტში თვითრეფერენციული სისტემების დიფერენცირებას.

მოყოლებული პოლიტიკის სისტემის ცნებიდან, სახელმწიფოს ფორმულა შეიძლება დავინახოთ პოლიტიკის სისტემის თვითაღწერილობის სახით. კომპლექსური სისტემები ევოლუციის შედეგია. მათ არ შეუძლიათ საკუთარი კომპლექსურობის გამოყენება სისტემის მიზნების მიღწევის საშუალებად, რადგანაც ვერ ახერხებენ საკუთარი კომპლექსურობის შეტანას სისტემაში. ეს მხოლოდ აირეკლავდა და გაამრავლებდა მათ თავდაპირველ კომპლექსურობას და გამოიწვევდა ჰიპერკომპლექსურობას. სისტემის შიგნით, მთელ თვითცნობიერებასა და კომუნიკაციებს სისტემისვე შესახებ, ესაჭიროება თვითგამამარტივებელი მექანიზმები, ანუ იდენტობანი. პოლიტიკის სისტემისთვის ამ ფუნქციას აღასრულებს სახელმწიფო.

შედეგად, სახელმწიფო არ არის პოლიტიკის სისტემის ქვესისტემა. ის არ არის საჯარო ბიუროკრატია. ის არ არის მხოლოდ კოლექტიური პირის იურიდიული ფიქცია, რომელსაც მიეწერება გადანაცვლებები.⁶ სახელმწიფო არის პოლიტიკის სისტემაში ხელახლა შეტანილი პოლიტიკის სისტემა, როგორც პოლიტიკური მოქმედების ათვისის ნერტილი.

ამ თეორიულ პოზიციას მნიშვნელოვანი უპირატესობები აქვს. ის უზრუნველყოფს ახალ მიდგომას სახელმწიფოს ფორმულის ისტორიისადმი და მისი სემანტიკური განვითარებისადმი. ის ნათელყოფს იმ აზრს, რომლითაც კონსტიტუციური სახელმწიფო მიჩნეულია პოლიტიკის

³ განსხვავებული წყობა, დაწყებული წარმატებიდან, უფრო შესაბამისი უნდა იყოს, რაც ნავარაუდევია შემდეგ ნაშრომში: Lepsius, Justus: *Politicorum sive civis doctrinae libri sex*, Leiden, 1589. Faber, Karl-Georg: „Macht, Gewalt“, in: Brunner, Otto et al (Hg.): *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 3, Stuttgart: Klett-Cotta, 1982: 875.

⁴ იხ.: Luhmann, Niklas: *The Differentiation of Society*, New York: Columbia University Press, 1982: 138; Luhmann, Niklas: *Politische Theorie im Wohlfahrtstaat*, München: Olzog, 1981.

⁵ იხ.: Luhmann, Niklas: *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeiner Theorie*, Frankfurt: Suhrkamp, 1984.

⁶ იხ.: Kelsen, Hans: *General Theory of Law and State*, New York: Russell & Russell, 1961.

სისტემის საგანგებო სახედ. ის აყალიბებს კითხვებს სოციალურ სახელმწიფოსთან დაკავშირებით და იძლევა შესაძლებლობებს „კოლექტიურად მბოჭავი გადაწყვეტილებების მიღების“ პარადოქსის ხელახალი ანალიზისა, რაც პოლიტიკის ძირეული ფუნქციაა.

სოციალური ევოლუციის თეორიული კონსტრუქცია, გამოყენებული თვითრეფერენციული სისტემების მზარდი დიფერენცირების ასახვისთვის, აყალიბებს ჰიპოთეზას, რომლის თანახმადაც დიფერენცირების მეშვეობით საზოგადოების ქვესისტემები სულ უფრო კომპლექსურნი ხდებიან. თუ ვერ მოხერხდება სტრატეგიული ადაპტაციის განვითარება, ისინი დაკარგავენ საკუთარი კომპლექსურობის უნარს და ჩამოიშლებიან. ამიტომ ისინი საჭიროებენ ადეკვატურ თვითაღწერილობებს. შესაბამისად, უნდა წარმოვიდგინოთ ურთიერთობა (1) მზარდ დიფერენცირებას, (2) დიფერენცირებულ სისტემათა მზარდ კომპლექსურობას და (3) თვითგამარტივების მექანიზმებს შორის, რაც უზრუნველყოფს სისტემის გამოყენებას მისივე ოპერაციების წინაპირობად. ფაქტობრივად, სახელმწიფოს ფორმულის ისტორია უნდა ადასტურებდეს ამ ჰიპოთეზას.

გვიანდელი შუა საუკუნეების ევროპულ საზოგადოებაში პოლიტიკურმა ერთეულებმა მიიპოვეს მეტი დამოუკიდებლობა ეკონომიკური მეურნეობებისგან. პირთა კოლექტივებიდან ისინი გარდაიქმნენ ტერიტორიულ ერთეულებად. რეფორმაციამდე, კონსილიაციის მოძრაობის საუკუნეში, ისინი უკვე გახდნენ საეკლესიო პოლიტიკის მეტოქეები და პარტნიორები და, ამდენად, განიცადეს დიფერენცირება რელიგიის სისტემისაგან. შედეგად, პოლიტიკური აპარატი, რომელიც დადგენილი საზღვრების შიგნით დომინირებდა ქვეყნებზე და ცდილობდა შეენარჩუნებინა აბსოლუტური (ანუ დამოუკიდებელი) და სუვერენული ძალაუფლება, გახდა მზარდად კომპლექსური.⁷ მას ესაჭიროებოდა სულ უფრო მეტი წარმომადგენლობა თავისი ერთიანობისა.⁸ მონარქი მიჩნეულ იქნა აუცილებელ სიმბოლოდ – ჰეგელის მიერაც. ის მაინცდამაინც ძალმოსილ პირად არ ითვლებოდა, მაგრამ აღიარებული იყო კომპლექსურობის მთლიანობის წარმომადგენლად პირის ინდივიდუალობის მეშვეობით.

წინააღმდეგობრივია საკითხი მოდერნული სახელმწიფოს დასაწყისის შესახებ: გვიანდელი შუა საუკუნეები თუ მეთექვსმეტე საუკუნე? ნებისმიერ შემთხვევაში, გარღვევა სემანტიკურ დონეზე, კონცეპტუალური რეფორმულირება შედარებით გვიან ხორციელდება. დისკუსიამ სპეციფიკური *ragion di stato*-ს შესახებ უფრო მეტი კვამლი წარმოშვა, ვიდრე ცეცხლი. უშუალოდ მაკიაველის არ გამოუყენებია ეს ტერმინი. არსებითად, საკითხი შეეხებოდა იმას, თუ რამდენად მოხერხდებოდა საგანგებო პირობებისა და საგანგებო პასუხისმგებლობების გამო ან საერთო საჭიროებიდან გამომდინარე, საგანგებო უფლების მინიჭება კანონის მოთხოვნის ნაწილობრივ გაუქმებისთვის ან მორალის დადგენილი სტანდარტებიდან გადახვევისთვის, ასევე: თუ

⁷ მოკლე მიმოხილვისთვის, იხ.: Poggi, Gianfranco: *The Development of Modern State: A Sociological Introduction*, Stanford: Stanford University Press, 1978.

⁸ *Repraesentatio identitatis* – ეს ტერმინი შემოიღო მეთხუთმეტე საუკუნის კონსილიაციის მოძრაობამ იმ ფუნქციის აღსანიშნავად, რომელიც მაინცდამაინც პაპს არ უნდა აღესრულებინა.

როგორ უნდა დაფუძნებულიყო დეროგაციის პირობები⁹ ბუნებითი სამართლის ფარგლებში ან მის გარეთ? დეროგაციის ამ პრობლემის ფესვები შუა საუკუნეებშია.¹⁰ სირთულე იყო შემზღუდავი პირობების დაწესება იმისთვის, რასაც მოგვიანებით ეწოდა *ius eminens*. ამან შეუძლებელი გახდა ერთმანეთისგან გამიჯნულიყო პრინციპის პირადი ინტერესები და ზრუნვა საჯარო კეთილდღეობისთვის. ამით არ შემოთავაზებულა, დაუყოვნებლივ მაინც, პოლიტიკის სისტემის იდენტიტეტის განმსაზღვრელი ახალი ცნება.

მაგრამ ფორმულირება ესაჭიროებოდა არა ამ სამართლებრივ-მორალისტურ საკითხებს, არამედ კომპლექსურობის ახალ პრობლემებს. უკვე მეთვრამეტე საუკუნეში კომპლექსურობა გადაიქცა პოლიტიკური თეორიების უხილავ პრობლემად¹¹ და იმავდროულად სახელმწიფოს ცნებას შეეცვალა შინაარსი სასაუბროდან კონცეპტუალურ მნიშვნელობამდე. ის იყო რაღაც სხვა ფენომენის დამახასიათებელი, აღწერდა მისი უზრუნველყოფის ცვალებად პირობებს. მაგრამ იგი გადაიქცა თავისთავადი საგნის გამომხატველ ტერმინად, ტერმინად, რომელიც გულისხმობდა პოლიტიკური მიზნებისა და საქმიანობების სიმრავლის მთლიანობას. ამ სემანტიკური ცვლილების შემდეგ შესაძლებელი გახდა მონარქის მიჩნევა სახელმწიფოს პირველ მოსამსახურედ. მეთვრამეტე საუკუნეში მაინც შენარჩუნდა „სამოქალაქო (ანუ პოლიტიკური) საზოგადოების“ ძველი გაგება და, შესაბამისად, საუბარი „პოლიტიკურ“ საკითხებზე საკმაოდ ფართო მნიშვნელობით მიმდინარეობდა – სახელმწიფოს ახალი სემანტიკის საპირისპიროდ და მასთან ერთადაც.¹² მეცხრამეტე საუკუნემ იწვინა შედეგები და პოლიტიკაც განიმარტა იმ ყველაფრის სახით, რაც კი შეეხება სახელმწიფოს.

ამდენად, სახელმწიფოს ცნება გადაიქცა ისტორიულ კონცეპციად. ამ ტერმინით ვგულისხმობ არა მარტო იმ კონცეპციას, რომელიც გამოიყენებოდა ისტორიაში. ისტორიული ცნებები ისეთი ცნებებია, რომლებიც ქმნიან განსხვავებას ისტორიაში. ამის მეშვეობით ისინი ამოძრავებენ ისტორიას. ისტორიული განსხვავება, შემდგომ, ხდება მათი მნიშვნელობის ნაწილი. სახელმწიფო, ფაქტობრივად, არის მოდერნული სახელმწიფო.¹³ ნებისმიერი განმარტება, რომელიც განსაზღვრავს სახელმწიფოს მნიშვნელობას – იქნება ეს განსხვავება მმართველ დინასტიას ან საზოგადოებას შორის, თუ განსხვავება იურიდიულ პირსა და ცალკეულ ტერიტორიაზე იძულების გამოყენების შესახებ გადაწყვეტილების მიღების ერთიან უფლებამოსილებას შორის – აყალიბებს მისი მნიშვნელობის მხოლოდ ნაწილს. სახელმწიფოს მნიშვნელობის სრული გააზრება მოითხოვს იმ ისტორიული სიტუაციის გაგებას, რომელშიც რაღაც, სახელად

⁹ იხ.: de Mattei, Rodolfo: „Il problema della deroga e la „Ragion di Stato““, in: Castelli, Enrico (ed.): *Cristianesimo e Ragion di Stato*, Roma-Milano: Bocca, 1953.

¹⁰ იხ.: Bonucci, Alessandro: *La derogabilità del diritto naturale nella scolastica*, Perugia: Bartelli, 1906.

¹¹ იხ.: Wilson, Harlan: „Complexity as a Theoretical Problem: Wider Perspectives in Political Theory“, in: La Porte, Todd R. (ed.): *Organized Social Complexity: Challenge to Politics and Policy*, Princeton: Princeton University Press, 1975: 281-331.

¹² იხ.: Riederl, Manfred: „Gesellschaft, bürgerliche“, in: *Geschichtliche Grundbegriffe*, Band 2, Stuttgart: Klett, 1975: 719-800.

¹³ ან „მოდერნული სახელმწიფოები“, როგორც მოიხსენიებდნენ 1800 წლისთვის. კოლექტიურის აღმნიშვნელი მხოლოდობითი ფორმა მხოლოდ გვიან შემოიღეს. იხ.: Skalweit, Stephan: *Der „moderne Staat“: Ein historischer Begriff und seine Problematik*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1975.

„სახელმწიფო“ გახდა აუცილებელი, ანუ სიტუაციისა, რომელშიაც საჭირო იყო სისტემის თვითაღწერილობის ფორმულის გამოგონება, ერთადერთი ალტერნატივის გათვალისწინებით: რომ პოლიტიკის სისტემას არ ემოქმედა სათანადო დონეზე.¹⁴

თვითაღწერილობა ახდენს სისტემის იდენტიფიკაციის ფორმულირებას. მაგრამ იდენტიფიკაციის იდენტიფიცირება შესაძლებელია მხოლოდ განსხვავების ჩამოყალიბების მეშვეობით. სამოქალაქო საზოგადოების ძველი ფორმულა (რომლის განმსაზღვრელი ცენტრი იყო *politeia/Polizey*) გულისხმობდა განსხვავებას არაცივილიზებული, ბარბაროსული პირობებისგან. მეტვრამეტე საუკუნეში ამ განსხვავებამ განიცადა განახლება ბუნებითი მდგომარეობებისა და ცივილიზაციის ერთმანეთისგან გამიჯვნით (და ეს განსხვავება განაპირობა შრომის დანაწილების შემოღებამ). ამდენად, ევროპულ საზოგადოებას შეეძლო თავისი თავის აღწერა ბუნებითი მდგომარეობიდან ცივილიზებულ სახელმწიფოდ პროგრესირების სახით – რაც არ უნდა ყოფილიყო ბუნებითი თავისუფლების, ბუნებითი თანასწორობის, ბუნებითი მორალის და ბუნებითი, ალუკვეთელი სექსუალობის დაკარგვის ფასი.

ეს აღწერილობანი ყოველთვის იყო მთლიანი საზოგადოების თვითაღწერილობანი. სახელმწიფოს იდეამ პირველად შემოიტანა სავსებით ახალი სემანტიკური კონსტელაცია. სახელმწიფო აღარ განიხილებოდა უშუალოდ პოლიტიკურ საზოგადოებად, არამედ განიმარტებოდა სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის განსხვავებით, რაც უხეშად უტოლდება იძულებასა და საკუთრებას შორის განსხვავებას.¹⁵ სამოქალაქო საზოგადოების ტრადიციულ სემანტიკასთან შედარებით, ეს უკვე იყო არა გარეგანი, არამედ შინაგანი განსხვავება სოციალური ხასიათისა, რომელიც გამოიყენებოდა პოლიტიკის სისტემის აღწერისათვის.

ამ სემანტიკური ცვლილებებით შემზადდა ნიადაგი იმისთვის, რასაც ეწოდა კონსტიტუციური სახელმწიფო (*Verfassungsstaat*). კონსტიტუციას უნდა განეხორციელებინა სუვერენული ძალაუფლების თვითშეზღუდვის სასწაული. ამ თვალსაზრისით ის პარადოქსული ინსტიტუცია იყო, ერთ სამართლებრივ ინსტრუმენტში მოიცავდა შეუზღუდავსა და შეზღუდულს. რადგანაც მონარქს უნდა „დაეფუძნებინა“ კონსტიტუცია, ეს აღქმულ იქნა არა ლოგიკურ შეუძლებლობად, არამედ პოლიტიკური ბრძოლის შედეგად. უშუალოდ კონსტიტუცია გახდა პოლიტიკური აქტი, რომელიც განსაზღვრავდა პოლიტიკის შესაძლებლობებსა და შეზღუდვას. კონსტიტუცია მიჩნეულ იქნა სახელმწიფოს კუთვნილებად, სახელმწიფო კი იმ ერთეულად, რომელიც გამორჩე-

¹⁴ ეს, რასაკვირველია რეალური შესაძლებლობაა და სავარაუდო განვითარებაც. ევოლუცია გრძელდება გამონაკლისის სახით. ამდენად, როდესაც აღვნიშნე, რომ ცნებები ამოძრავებენ ისტორიას, სულაც არ დამიხვეია უკან *Geistesgeschichte*-ს ჰეგელისეულ ტიპამდე. საქმე ისაა, რომ სემანტიკური განვითარებანი აუცილებელ თანაფარდობაშია სოციალური სტრუქტურების განვითარებასთან და, ორივე შემთხვევაში, ევოლუცია არის კონტრინტუციური მოძრაობა.

¹⁵ ფაქტობრივად, ეს განსხვავება საკუთებასა და იძულებას შორის შემოღებულ იქნა უფრო ადრე, რამაც შინაარსი მისცა და შეამზადა კიდევ უფრო ზოგადი განსხვავება საზოგადოებასა და სახელმწიფოს შორის. მრავალთაგან ერთი მაგალითისთვის, იხ.: de Forbonnais, François Véron Duverger: *Principes et observations oeconomiques*, Amsterdam: Revy, 1767: 1. ამასთან, საკუთრებისა და იძულების დიფერენცირება თავადვე იყო მიჩნეული ევოლუციის შედეგად: „Dans les temps anciens la richesse territoriale et la puissance étoient sinonimes et réunies dans le fait“. (de Forbonnais, *Principes*, 11, note a).

ვადი იყო თავისი კონსტიტუციით. ორივე ფენომენი – სახელმწიფო და კონსტიტუცია – აძლიერებდა ერთმანეთს. პოლიტიკური წინააღმდეგობის დაძლევის შემდეგ აშკარა ლოგიკურ დაბრკოლებებს არც მიუღია აუცილებლად პრაქტიკული დაბრკოლებების სახე. ამის შედეგი იყო პოლიტიკური ძალაუფლების ეგრეთ წოდებული „დემოკრატიული“ ორგანიზება.

ეს კარგად ცნობილი ისტორიაა. მაგრამ ჩვენი ანალიზის დონეზე ჯერ კიდევ პასუხგასაცემია კითხვები. უფრო მარტივად რომ ითქვას: როგორ მოხერხდა სახელმწიფოს მეშვეობით პოლიტიკის სისტემის რეორგანიზება? ამ თვითაღწერილობის რა სახის შინაგანმა სტრუქტურამ წარმოშვა კონსტიტუციურ დებულებათა კომპლექსური სტრუქტურა, რაც მოიცავს ადამიანის ძირითად უფლებებს, ხელისუფლების დანაწილებას, ლეგიტიმურ ოპოზიციასა და საყოველთაო არჩევნებს?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა შესაძლებელია კვლავშესვლის, კვლავშეტანის (reentry) ლოგიკური ცნების გამოყენებით.¹⁶ განსხვავება, გატარებული იმ ფორმის აღსანიშნავად, რომელიც განსხვავდება სხვა ყველაფრისგან, კვლავ შედის, თავადვე აღწევს ფორმაში. გარეთა მხარე, როგორც მხარე, საიდანაც შესაძლებელი უნდა იყოს განსხვავების დანახვა, გადაიქცევა შინაგანი ოპერაციების წინაპირობად. სისტემას, რომელიც მიმართავს კვლავშესვლას, შეუძლია საკუთარ თავზე დაკვირვება და საკუთარი თავის აღწერა. მას შეუძლია ინფორმაციის დამუშავებისთვის სახელმძღვანელო პრინციპად გამოიყენოს საკუთარ თავსა და გარესამყაროს შორის განსხვავება. ის არა მარტო აღიქვამს საკუთარი თავისა და გარესამყაროს განსხვავებულობას (ეს უნდა შეეძლოს ყოველ ცოცხალ სისტემას), არამედ ასევე შეუძლია ამ განსხვავებულობის გაკონტროლება, რისთვისაც იყენებს განსხვავებულობის იდენტობას სისტემის შიგნით განსხვავების სახით. ამ მნიშვნელობით, განსხვავება სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის გადაიქცა კონსტიტუციური სამართლის ნაწილად და მისი განმარტების წინაპირობად. შესაბამისად, პოლიტიკის სისტემა ერთდროულად ოპერირებს ორ ლოგიკურ დონეზე; ის ოპერირებს მსგავსად პარადოქსული სისტემისა და კონსტიტუციური სახელმწიფო არის ამ ოპერაციული პარადოქსის ფორმულა.¹⁷ თვით-შეზღუდვის პარადოქსი ჩანაცვლებულია განსხვავებულში განსხვავებულის კვლავშეტანის პარადოქსით.

სახელმწიფოს დოქტრინის კონტინენტურმა, კერძოდ კი გერმანულმა ტრადიციამ აღკვეთა ამგვარი ანალიზი პარადოქსის მისტიფიკაციით, რაც, რასაკვირველია, თეოლოგიის მიბაძვა იყო.¹⁸ სახელმწიფო განიმარტებოდა როგორც ნამდვილი სუბიექტი, კოლექტიური ინდივიდი, სულიერი მთლიანობა, რომელიც მოითხოვდა მორალურ თანამონაწილეობას და მორჩილებას. და ფაქტობრივად: როგორ შეიძლებოდა პარადოქსის აღიარება თუ არ მოხდებოდა სურვილისამებრ მოქმედების თავისუფლების მინიჭება? საჭიროა პარადოქსის დეპარადოქსი-

¹⁶ იხ.: Spencer-Brown, George: *Laws of Form*, 2nd Edition, London: Allen and Unwin, 1971: 69.

¹⁷ ამასთან დაკავშირებული პრობლემების ზოგადი შესავლისთვის, იხ.: Barel, Yves: *Le paradoxe et le système: Essais sur le fantastique social*, Grenoble: Presses Universitaires, 1979.

¹⁸ იხ.: Schmitt, Carl: *Politische Theologie: Vier Kapitel zu der Lehre von der Souveränität*, München: Duncker & Humblot, 1922 და მისივე ნაკლებად ცნობილი ნაშრომი, Schmitt, Carl: *Römischer Katholizismus und politische Form*, München: Theatiner Verlag, 1925, რომელშიც ეს ტრადიცია განხილულია „სახელმწიფოს დასასრულის“ პერსპექტივაზე დაყრდნობით.

რება, თუ შეიძლება ამგვარად აღვნიშნო, იმისათვის რომ ის გახდეს სისტემის ოპერირების სახელმძღვანელო პრინციპი, ხოლო სახელმწიფოს კონსტიტუცია სწორედ ის საშუალებაა, რომლითაც შეიძლება ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილება.

პოლიტიკური ევოლუციის მსვლელობასთან ერთად, სახელმწიფოს ფორმულა კონსტიტუციური სახელმწიფოდან მიიწვევს სოციალური სახელმწიფოსკენ.

ამით სულაც არ იგულისხმება, თითქოს სახელმწიფო კარგავდეს თავის კონსტიტუციას. ცხადია არც ის იგულისხმება, რომ სახელმწიფო შეძლებდა კონსტიტუციის გარეშე არსებობას. თუმცა, ეს გულისხმობს, რომ წარმოიშობა ახალი პრობლემები, რომელთა გადაჭრა შეუძლებელია კონსტიტუციაში მოცემული სამართლებრივი ნორმებით.

ეს პრობლემა შეიძლება ასევე გაგებულ იქნეს სისტემისა და მისი თვითაღწერილობის პარადოქსული იდენტობის შედეგის სახით და ამ შემთხვევაშიც საჭიროა განსხვავება ზედაპირულ და საფუძვლიან აღწერილობებს შორის. კონსტიტუციურ სახელმწიფოს აქვს თავისი სამართლებრივი ფასადი და კვლავშესვლის საკუთარი პრობლემა, რომელიც ინარჩუნებს ამ ფასადს. სოციალური სახელმწიფო კი გარდაქმნის ამ ურთიერთობას და აძლევს მას ახალ ფორმას.

სოციალური სახელმწიფოს ჩვეული აღწერილობა გულისხმობს მზარდი სოციალური ვალდებულებებისა და საქმიანობის ისტორიულ პროცესს. სახელმწიფო სულ უფრო მეტად ლეზულობს ვალდებულებას სოციალური პრობლემების ამოხსნისათვის. ეს იწვევს მზარდ ფინანსურ დავალიანებას, ბიუროკრატიზაციას და ლეგალიზაციას, ასევე ყოველდღიური ცხოვრების უფრო მეტ დამოკიდებულებას სახელმწიფოს მიერ კონტროლირებად გადაწყვეტილებებზე. ამდენად, სახელმწიფოს ასახვა სოციალური სახელმწიფოს სახით კონცენტრირებულია პოზიტიური და ნეგატიური ზრდის ფენომენზე და, რადგანაც ზრდა არ შეიძლება გაგრძელდეს უსასრულოდ, თანდაყოლილ კრიზისზე. სოციალური სახელმწიფო არის სახელმწიფო კრიზისში, რაც შეიძლება შემდეგი სახითაც გამოიხატოს: სახელმწიფო, რომელსაც სურს თავისი კრიზისი და შეიძლება შემდგომ გამოიყენოს კიდევ ეს კრიზისი მთავრობების განუწყვეტელი შეცვლის მიზეზად.

თუმცა ეს მხოლოდ პირველი დონის აღწერილობაა. მას შეუძლია მართოს პოლიტიკის სისტემის ნორმალური თვითდაკვირვება (რაც შეესაბამება კონსტიტუციურ სახელმწიფოში კონსტიტუციური სამართლის გამოყენებას), მაგრამ ის არ იძლევა სისტემის დაფარული პარადოქსის წვდომის საშუალებას. განუწყვეტელი ზრდა არ არის პარადოქსი, ის არის მხოლოდ – შეუძლებელი. ლატენტური პრობლემა უნდა იყოს ის, რომ ახალ საქმიანობასთან და ახალ პასუხისმგებლობებთან ერთად იზრდება პოლიტიკის სისტემის გავლენა მის სოციალურ, ადამიანურ და ასევე ფიზიკურ გარესამყაროზე. ამის შედეგია ახალი პრობლემების განუწყვეტელი აღმოცენება უკვე გადაჭრილი ძველი საკითხებიდან. რამდენადაც იზრდება სახელმწიფოს წილი პრობლემებსა და მათ გადაჭრაში, გარესამყარო ავსებს სისტემას ახალი პრობლემებით, რომლებიც, ფაქტობრივად, წინარე პოლიტიკის შედეგებია. ამოქმედებულია პროგრამები საუკეთესო განზრახვებით, მაგრამ განუჭვრეტელი, „კონტრინტუიციური“ შედეგებით. ეს გვერდითი შედეგები შეტანილია უკან სისტემაში, როგორც ახალი საკითხები, რომლებზეც შეუძლებელია პასუხისმგებლობის უარყოფა. ამ გზით ყველაფერი კიდევ უფრო რთულდება, რადგანაც

სახელმწიფო მისწრაფვის თავისი ადრინდელი მიზნების შენარჩუნებისკენ, თუმცა უწევს დამატებით პრობლემებთან გამკლავება. თუ კონსტიტუციურ სახელმწიფოს შეეძლო მეტწილად დაყრდნობა ნეგატიური უკუკავშირის მექანიზმებს და სამართლისგან გამოერიცხა გადახრები ან იურიდიული ცვლილებების ნელი პროცესით მოეხდინა სამართლის საბოლოო ადაპტაცია, სოციალური სახელმწიფო უნდა გაუმკლავდეს პოზიტიურ უკუკავშირს – მზარდ დევიაციას, როგორც თავისივე მოქმედების კურსის სტრუქტურას. ეს მეტად ნააგავს კალიების ფრენას: მისი შეჩერება შესაძლებელია მხოლოდ ძალის დაკარგვის შედეგად.¹⁹

თუ ახალი პარადოქსი ის არის, რომ გადანყვეტა იწვევს პრობლემას, რადგან პრობლემა იწვევს გადანყვეტას; დროც გადაიქცევა კრიტიკული მნიშვნელობის მქონე ცვლადად, რაც შეიძლება ასევე ნიშნავდეს, რომ დროის „გაფრთხილება“ (ანუ მოგება) და გადანყვეტილებების აცილება გახდება პოლიტიკის ძირითადი ღირსება. და შედეგად, სუვერენი არის არა ის, ვისაც აქვს უფლებამოსილება და ძალაუფლება საბოლოო გადანყვეტილებების მისაღებად, არამედ ის, ვისაც შეუძლია იმ სიტუაციების არიდება, რომლებშიც მას არა აქვს სხვა ალტერნატივა, გარდა ცალკეული გადანყვეტილებების მიღებისა და თავისი ძალაუფლების გამოყენებისა.

რადგანაც პარადოქსი თვითრეფერირების ლოგიკური ეკვივალენტია, უნდა ველოდოთ, რომ სოციალური ევოლუცია ვერასოდეს შეძლებს სისტემების პარადოქსული ჩამოყალიბების არიდებას, მაგრამ მხოლოდ იმ გზების გარდაქმნას და განახლებას მოახერხებს, რომლებითაც სისტემა ებრძვის საკუთარ პარადოქსულ იდენტობას. იგივე ითქმის პოლიტიკის ფუნქციაზეც. ის შეიძლება განიმარტოს კოლექტიურად მბოჭავი გადანყვეტილებების წარმოების განუწყვეტელ შესაძლებლობად.²⁰ მოცემული ფორმულა გულისხმობს არა მარტო სუვერენული ნების ძალდატანების შესაძლებლობას სხვების მიმართ. რამდენადაც ეს ნება წარმოუდგენელია არსებობდეს საზოგადოების გარეთ (როგორც, მაგალითად, ღვთის ნება), კოლექტიურად მბოჭავი გადანყვეტილებების მიღება გულისხმობს უშუალოდ გადანყვეტილების მიმღების შებოჭვასაც. შემდგომ, მას უწევს დაკარგოს, დახარჯოს და დაიცვას თავისი უნარი საკითხების გადასაწყვეტად და, თუ ეს ხელსაყრელია, შეცვალოს საკუთარი მოსაზრება.

ამ პრობლემის „გადაჭრა“ შესაძლებელია ხელოვნურ კომპლექსურობათა შექმნით, შემდგომი განსხვავებების შემოტანით და იმ პირობების წამოყენებით, რომელთა შემთხვევამაც გადანყვეტილებები შეიძლება შეიცვალოს ან, შესაბამისად, არ შეიცვალოს. რამდენადაც ამ პირობების წამოყენება უნდა მოხდეს გადანყვეტილებებით – თუმცა კონსტიტუციის შესახებ გადანყვეტილების მიღებით – პრობლემა მეორდება უფრო მაღალ დონეზე. არ მოიძებნება არანაირი ფიქსირებული წერტილი, არანაირი *Sittengesetz*, სამართლიანობის არანაირი პრინციპი, როგორც ამ სუვერენული ძალაუფლების თვითნებობის ჩამომყალიბებელი.

¹⁹ იხ.: Weis-Fogh, Torkel: „An Aerodynamic Sense Organ Stimulating and Regulating the Flight in Locusts“, in: *Nature*, Vol. 164, 1949: 873-874.

²⁰ ვერ ვხედავ ამ განმარტების სერიოზულ ალტერნატივებს, გარდა იმ ფორმულირებებისა, რომლებმაც უკვე მოახდინეს საკითხის დეპარადოქსირება – მაგალითად, მიმართება საერთო ინტერესებისა ან საყოველთაო სიკეთისადმი, ანაც განსხვავებისადმი (კვლავმელწევის გარეშე?) მეგობრებსა და მტრებს შორის.

მაგრამ შესაძლებელიც რომ ყოფილიყო, ეს გამოინვევდა ახალი შეზღუდვების დანესებას სუვერენისთვის, რაც ძალიან კარგად იცოდნენ მეთვრამეტე საუკუნის მოაზროვნეებმა.²¹ შველა შეუძლია მხოლოდ კომპლექსურობას, როგორც ასეთს.

პოლიტიკის სისტემა, როგორც კი თავისი ფუნქციიდან გამომდინარე დიფერენცირდება სოციალური გარესამყაროსგან, აყალიბებს კომპლექსურობას. ფუნდამენტური პარადოქსი ცდილობს იმოქმედოს ავტოკატალიზური მონოპოლიზაციის სახით – პარადოქსი, სულ მცირე, ადგილზე ყველა ცვლილების განმავლობაში – და ევოლუცია მიმართულია შემაფერხებელი კომპლექსურობის აღმოფხვრისაკენ. ამ თვალთახედვით, სახელმწიფო მნიშვნელოვანია და არის კიდევ დღემდე ჩაუნაცვლებელი ევოლუციური უნივერსალი, რომელიც შესაძლებელს ხდის გაკონტროლდეს შედარებით მაღალი კომპლექსურობა და გამოიკვეთოს ის პირობები, რომლებითაც იზღუდება შებოჭვის მარცხისა და მისი ხელახალი დანესების, ჩამოშლისა და თავიდან ჩამოყალიბების პროცესი.

სისტემის მართვა ამავე სისტემის ნაწილის მეშვეობით, რასაკვირველია, ძალიან ზოგადი პრობლემაა.²² ის საჭიროებს რეკურსიულ ამონახსენს და გულისხმობს, უპირველეს ყოვლისა, თვითდაკვირვებას სულ მცირე ორ დონეზე: მთელი (მართვადი) სისტემის დონეზე და სისტემის მმართველი ნაწილის დონეზე. ამ პრობლემების ფორმულირება – და ეს პოლიტიკის თეორიის კლასიკური პრობლემებია – თვითრეფერენციული სისტემების თეორიაზე დაყრდნობით აყალიბებს დამატებით მოსაზრებას, რომლის თანახმადაც არ არსებობს სხვა ამონახსენი, რაც თავსებადი იქნებოდა სისტემის დიფერენცირებასა და სისტემის ავტონომიასთან. მთლიანობაში, როგორც ჩანს ევოლუციას არ გამოუყენებია დრო იმისთვის, რომ სამყარო შეექმნა ლოგიკური და მათემატიკური წესრიგის შესატყვისად. მაგრამ, სულ მცირე, მან გამოიყენა პარადოქსების მასტიმულირებელი ძალა. პოლიტიკის სისტემაც იზიარებს წესრიგის შექმნის ამ საშუალებას საკუთარ პარადოქსთან დაპირისპირების გზით და, ფაქტობრივი დამკვიდრების შემდეგ, არც ამ ხვედრის გამოსწორების საშუალება ჩანს. სამოთხე შემთხვევით არ დაკარგულა.

ინგლისურიდან თარგმნა **ლაშა ბრეგვაძემ**

სამართლის დოქტორი,
სამართლის სოციოლოგიის მაგისტრი (MA),
სამართლის თეორიის მაგისტრი (LLM)

თინათინ წერეთლის სახელობის
სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი

²¹ ასე, მაგალითად, ფიზიოკრატები იმედს ამყარებდნენ საკუთრების წესრიგის შეზღუდვაზე. იხ.: de La Rivière, Paul-Pierre Le Mercier: *De l'ordre naturel et essential des sociétés politiques*, London-Paris, 1767. Linguet, Simon-Nicolas-Henri: *Théorie des lois civiles, ou Principes fondamentaux de la société*, 2 vols., London, 1767.

²² საკმაოდ ზოგადი მოსაზრებისთვის, იხ.: von Foerster, Heinz: „The Curious Behavior of Complex Systems: Lessons from Biology“, in: Linstone, Harold A. and Simonds, W.H. Clive (eds.): *Futures Research: New Directions*, Reading: Addison-Wesley, 1977: 104-113, 110.